

ניסן טורוב

א

בראשית עבודתו היו הסיפור והציור.

ב"הצפירה" (משנת תר"ס — תרס"ג) וב"מאסף" של ל. רבינוביץ, ב"ספר השנה" של סוקולוב וב"הדור" ו"הזמן" של פרישמאן, וכן ב"השלוח" של אַחַד־העם, פרסם כמה וכמה סיפורים וציורים, שהיה בהם משום מתן לסיפורת העברית באותה תקופה. יש בהם דרך־סיפור בטוחה ואופן־ציור בריא. הלשון שוטפת ורפה וליריות פבושה עולה מן השורות. צער אהבה שלא באה ושאיפות שלא מצאו את תיקונן, געגועים על היופי והשלמות שבחיים והדבקות בטבע, לבטי אמן ובקשת חיי מופת — אלה הם אחדים מן המוטיבים בסיפוריו וציוריו.

אבל דברים אלה לא היו אלא התחלה לפרשת־יצירה־ועבודה פוריה ומאֵלפת, ויפה היא התחלת־חיים שיש בה מניגון־השירה. פי חוט־השני העובר בחייו ויצירתו של טורוב הוא חוט היופי, זה המכניס הארמוניה ושלמות בנפש־האדם ובנפש־העולם.

פרשת יצירתו ועבודתו כוללת פרקים רבים. הוא כתב הרבה מאמרים פובליציסטיים, ובעיקר בשאלות חינוך ותרבות, מאמרי־בקורת בספרות ובאמנות, מסות ודברי־הערכה על אישים (על הרצל ועל אַחַד־העם, על ביאליק ועל טשרניחובסקי, על יצחק אפשטיין ועל ד"ר ש. י. טשרנא, על פרויד ועל אַדלר, על פיסטאלוצי ועל סאנטיאנה ועל רבים אחרים), תרגם ספרים במדע ובספרות יפה ("שיחות פסיכולוגיות למורים" מאת וו. ג'מס, "הדמיון היוצר" מאת ת. ריבז, "ברכת האדמה" לקנוט האמסון ועוד כמה דברים מלשונות שונות), הוציא ספרי־לימוד וערך עתונים, ביחוד עתוני חינוך.

ובכל המקצועות האלה, של עבודת מקור ותרגום, איחד בתוכו את כל הסגולות הטובות של סופר ומחנך, ושמר על עיקרי חייו שנכללו באמרתו: "היופי הוא עמוד התווך של האמנות ולשני צדדיו יעמדו האמת והצדק".

תורת האסתטיקה, אשר ממעיינה שתה לרוויה וממנו השקה גם אותנו, אינה לו רק תורה שאם רוצים מקיימים אותה ואם אין רוצים אין מקיימים אותה. לא. זו היא לו תורת-חיים, שאת מצוותיה הוא מקיים כל הימים וגם אותנו יורה ללכת בדרך זו. ב"שי" של ש. בן-ציון, משנת תרע"ט, פרסם שורה של ששה מאמרים בשם "חיים של יופי" ובהם נתן תכנית עיונית ומעשית של חיים שיש בהם יופי.

הוא מתחיל בפרשת הילד בבית הוריו, ממשיך בפרשת הילד בבית-הספר, עובר לחיי יום-יום שלנו, מברר את ענין היופי בסידור נשפים וחגיגות-עם, מגיע לבעית התיאטרון ותפקידו בשיפור חיינו וחינוכנו ומסיים ב... מות ובמצוות היופי שיש לקיים גם ביום האחרון של האדם על אדמות.

חוש היופי — מאמין טורוב — טבוע בלב אדם מימי בראשית. התינוק אוהב את האש, את האור, צבעים בהירים, גופים מתנוצצים. ועלינו לתת לו את האפשרות להתענג על כל אלה, כדי שישופר ויעודן טעמו. הצבע האפור אינו מושך את לב הילד, פי צבע זה נייטראלי הוא ויש בו משום פיבוש-ההבעה. ואם הבוגרים המודרניים נמשכים אחר צבע זה, חלילה להם לכפותו על טעמו של הילד. נפשו הוא יותר פרימיטיבית ורעננה, והיא נמשכת אחר עדנת הזוהר של הקשת, אחרי שלל הצבעים המבהיקים.

אבל יחד עם זה מצווה עלינו להתרחק וגם להרחיק את הילד מ"הצעקנות של צבעים מזעזעים ביותר ומצירופים דיסהארמוניים, משעטנו-הצבעים שבהרפת מין בשאינו מינו, פהאדום עם הצהוב, או הכתום עם התכלת וכדומה". היוצא לנו מזה, שעלינו להקפיד על כך לא רק בתלבשתו של הילד, כי אם גם ברהיטי הבית ומרבדיו.

אלה דברי מחנך־אמן, היודע את נפש הילד וגם את סוד המשחק של הצבעים השונים. (בראשית עבודתו עסק טורוב גם בציור, וכלי־ביטוי היה לא רק העט, פי אם גם המכחול. מפאן ידיעתו ואהבתו את הצבעים).

ומי שרוצה לעמוד על יסוד נפשו של האיש, אשר איחד בתוכו סופר וצייר, מחנך וחוקר, כדאי לו לעיין במאמריו על האמנות, ולדוגמה — מאמרו „אמנות עליזה“, שפרסם ב„הדואר“ (גליון כ”ט, שנת תרצ”ז) בענין תערוכתו של האמן הצרפתי פִּיֶרְ אֶבְרוֹסֶט רִינוֹאר.

אמן זה אהוב עליו בזכות העירות שלו „לקראת רטט־האור וזיו־הצבעים“ ומפאת „אי־האמצעיות של התפיסה החושנית, בהתרחקות מכל שיגרה משעממת, בתיאור מה־שניתן־לקראת־העינים, לפי הרושם הישר ולא לפי חוקים מקופלים וגו’; אך לא נוח היה לו ברפרוף קליל על פני שטח הדברים, בתמיסת החומר הממשי של עצמיו בגלי־אור רועדים, בהפיכת המציאות המוחשית למשחק צבעים גרידה“ ו„על בדיו, המבריקים בשפע צבעים וגוונים בהירים עליזים“ הוא רואה „עולם מלא חיים, רווי ממשות וברור־פזונה“.

ראייה אמנותית בהירה זו עמדה לו לא פעם לראות עולם רווי־ממשות וברור־פזונה. יש בה מן האופטימיות הבריאה והמחנכת. פי זו היא סגולתו היסודית של טורוב, איש הספרות והאמנות: כל השקפה משלו וכל הלכה משלו ממהרות להתגשם ולהתלבש בלבוש של מעשה וחינוך. הוא רואה צבע מתלכד בצבע, הוא שומע צליל מתמזג בצליל — מיד הוא מבקש את ההארמוניה פדי להשפינה בחיים.

וכל מה שלמד בתורת־היופי וכל מה שהוא שואב מעמקי־נפשו הוא רוצה להעניק לקוראים ולחניכים. מורה ומחנך הוא ביסודו. במשנתו „חיים של יופי“, אשר נזכרה למעלה, הוא מבקר את היהודים שאינם משגיחים על הצד האסתטי של בתיהם, שאינם דואגים לנקיון ולריהוט ולטעם הטוב. הוא מתקומם נגד הפסוק:

„שקר החן והבל היופי“ ומציע תכנית מעשית מפורטת לשיפור חיינו ובתינו, להגדרת היסוד האמנותי בכל מעשינו, לסידור נשפים וחגיגות בטעם ובדייקנות, לבנין תיאטרון עברי, אשר יגדיל את רכושנו האסתיטי. באחת: הוא דורש יחד עם רוסקין: „ומלאה כל הארץ יופי ואמנות“.

אך המפתיע ביותר במשנה זו הוא הפרק האחרון על המות והיופי. פה נגע בעצם היסודות של השקפת היהודים על המות. היהודים, כידוע, מפחדים פחד גדול ועמוק מפני המות — פחד שאין דומה לו כמעט בשאר אומות העולם.

ואף כי מאמינים הם בהשארות הנפש ובחיי עולם־הבא, אין הם משלימים בשום פנים ובשום אופן עם ההופעה המסתורית הזאת, שאין ממנה מנוס. היהודי האומר „טוב הכלב החי מהארי המת“ נאחו בצפרניו בחיים ובשום אופן אינו מקבל את גזירתו של מלאך־המות. והצער והאבל על המת היהודי נוקבים עד תהום הנפש. מטעם זה עגום הוא טקס הקבורה היהודית. בפזיזות חטפנית ובעניות רבה עורכים את ההלוויה ומעבירים את המת מרשות החיים. וכלום יש כאן מקום ליופי, למשקל ולמידה?

אבל טורוב, הדורש חיים של יופי, דורש גם מות של יופי, כי לאמתו של דבר הרי גם המות אינו אלא חלק מן החיים. „ולא יתכן כלל שהחיים היפים בתכלית יגמרו על־פרחם בכיעור מוחלט“.

אמנם, בשנים האחרונות, שנות המלחמה, נתהווה שינוי כלשהו בענין זה ו„לפני זמן־מה — אומר טורוב — זכינו לראות בשלוח אמהות עבריות את בניהן את יחידהן לשדה־קרב בבת־צחוק עגומה על שפתותיהן ובדמעות־אושר־וגאווה בעיניהן — — — אבל מיחס בריא לגמרי אל המות עדיין אנו רחוקים (פיזור האותיות שלי. — מ. ר.) ולא בלי קנאה קראתי, כי בהגיע לה' רוזוולט (תיאודור. — מ. ר.) הידיעה על מות בנו במלחמה, אָמר: „אשריהו שמצא את מות־הכבוד, אשר שאף אליו, ויהי זכרו ברוך“.

ובשם "האסתיטיות העולמית" ידרוש, ש"כל אדם ישתדל לפתח בקרבו את הסגולות הנפשיות האלה, בהרגילו את עצמו להתייחס אל המות פהתייחס אל אחד מחזיונות החיים ההכרחיים והמועילים(?)". אם פי בלתי־מובנים לנו.

הוא רוצה שנתנהג עם הנפטר בהידור. "את הפרידה מעולם האור והצבעים, שאנו חיים בו, ואת המעבר ממנו אל אפלת תהום־התעלומות צריך היה לקשט (אלמלא התנגדו לכך בתוקף המסורת וההרגשה בת־ההרגל) ולפאר יותר ממעבר התינוק מהתוהו ובוהו אל חיי העולם הזה; את הדרך ממיטת בר־מינן עד בית־העולם צריך היה לקשט בפרחים נהדרים, ולהנעים זמירות־אבל על קברו, העומד להסגר עליו לנצח".

"יחס בריא" אל המות וודאי לא יהיה לנו לעולם. דבקות מסתורית זו בחיים, אף פי מפירים אנו בחוקי הלידה והמיתה, הפריחה והפליון, היא הסגולה היותר עמוקה שלנו, והיותר נצחית שלנו.

אבל לגבי טרוב האיש השלם, והמבקש את היופי בכל, בחיים ובמות, אופייניים הם הדברים. ולשלמות התמונה צריכים גם הם להפתב ולהזכר...

ב

האמן הרואה את העולם דרך אורות וצבעים אינו נקרא לשמור על המוסר ולהטיף לו. לא הוא הכהן במקדשו. אבל בעצם תפיסתו השלמה והאמנותית צפון היסוד המוסרי. פי האסתיטיקה והאתיקה אחיות תאומות הן. ושתיהן מבקשות את סוד ההתאמה בחיים וביצירה.

האסתיטיקה רוצה להתאים את הגילויים השונים והמתנגדים של היופי הגופני, המוחשי.

והאתיקה רוצה להתאים את הגילויים השונים והמתנגדים של היופי הפנימי, הנפשי.

הראשונה שואפת להשפין שלום ואחדות בין חלקים בודדים

של העולם הגלוי והממשי. והשניה שואפת להשפין שלום וסדר בין מושגי הצדק והיושר, יצירי עולם הרצוי. מבחינה זו אפשר להגיד בבטחה, שהיפה חותר אל הטוב והמוסרי מגלה את היפה. ומי שלבו שלם עם אלהיו אינו מוצא כל סתירה בין שני גילוייו של העולם: היפה והמוסרי. האיש המוסרי יפה ביסודו. והאיש היפה מוסרי ביסודו.

אבל כיצד מגיעים ויורדים לסוד נפשו של האיש? כיצד פותרים את החידה הזאת, שימיה כימי עולם ופלאה — פלא נצח, כפלא היצירה עצמה? וחידה זו, גם לאחר שתפתר, הרי אינה אלא זיק אחד מאש-התעלומות ששמה חברה אנושית. וכיצד חודרים למעמקיה? כיצד חושפים ספונה?

היכל זה, של חקר הנפש, מלא קסמים וערפלים, מלא מעקשים וחתחתים, אבל דוקא מפני כך הוא מושך אותנו כבחבלי קסם, כי בו צפון סוד קיומנו וסבלנו. תורה זו, גם כשהיתה „פשוטה“ וידועה בשם הצנוע „פסיכולוגיה“, היו בה מכרות-סתר אשר משכו כל לב תוהה וכל נפש מחפשת. אבל משעה שנפתחו השערים הרבים לנבכי-הסוד של הפסיכואנליזה ובנותיה, נעשה חקר זה מקור-חיים לא רק להסתפלות פילוסופית ולהבחנת תורות ושיטות שונות, כי אם גורם רב לגילוי הפוח היוצר באדם.

„מדע מתהווה“ זה הוא המדע של הדור. ואין מקצוע אנושי פנוי ממנו.

בו מסתייע ומתרומם המדע ובו מתגדרת ומתברכת הספרות. ממנו יונקת האמנות החדשה וממנו מתפרנס החינוך המודרני. בזכותו עלתה כפורחת התעשייה וגדל ושגשג המסחר ובכוחו נעשו המהפכות המדיניות הגדולות ונתחוללו השינויים הסוציאליים הפכירים בעולם.

לנין וסטאלין באו בשם המאטריאליזם ההיסטורי וכבשו את רוסיה, מוסוליני דיבר בשם מלכות רומא המחודשת והכניע את איטליה, והיטלר הביא את „בשורת הגזע“ המסתורית שלו ושעבד את גרמניה ואוסטריה — אבל פולם כאחד נצחו באמצעים פסיכו-

לוגיים ובכוחות דמיוניים, שאינם שייכים כלל לענין שלהם, אלא הם יונקים ממצין הסתר של מסכת „חקר הנפש“.

חוקי־הפלפלה של המארפסיוז נעשו חוקי־הפלפלה של הנאציזם ודרכי־התעמולה הפאשיסטיים נעשו דרכי־התעמולה של הקומוניסטים, כי כולם פאחד אחזו באמצעי הכפיר והמכניע של המדע המתהווה — הוא המדע של חקר־הנפש.

וכל אמצעי־התעמולה המרעישים והמשכרים של הרודנים הרודים בעמים ובעולם אינם אלא אמצעי־חינוך מסורסים ומסולפים, שידעו לאחז את נפש ההמונים ולהכניסה בצבת של מורא, שעבוד והכנעה מזה והבטחת חיי אושר ועושר מזה.

המלחמה, כל מלחמה, היא הופעה פתולוגית קיבוצית. ואין צורך לומר — מלחמת־העולם, הראשונה והשנייה.

והמהפכות שבאו בעקבותיהן גם הן מגפות פסיכיות.

וכשם שרופאי־הגוף מבקשים עצה ותחבולה נגד מחלות ומגפות פיסיות, פן מבקשים רופאי־הנפש עצות ותחבולות נגד מחלות ומגפות פסיכיות. רופאי־הנפש הם כל אנשי־הרוח: משוררים, חוזים, נביאים — חולמי חלום אנושות מתוקנת. אך הסופרים והחוקרים העוסקים בחקר־הנפש, של היחיד והציבור, הם כאותם ראשי הגדודים המסתערים, העוברים חלוצים לפני המחנה. מכאן — החשיבות היתירה של „מדע מתהווה“ זה בימינו, פי באיזמל־הניתוח שלו ובחדירתו לגוף החולה של האדם והעולם הוא מלמדנו לעמוד על סוד־המחלה ומהותה. ואם גם הרפואה עדיין רחוקה, תנחמנו האמונה, שסוף הרפואה לבוא ועולם מטורף שוב ישוב לבריאותו ודעתו השפויה.

ולתוך סתרי ההיכל הזה, של המדע המתהווה, נכנס ניסן טרוב, מזוין בתחושה אמנותית וחמוש בכלי־הזיין של החקירה המדעית.

ג

דרך החקירה המדעית היא — להתחיל מן היסוד. מושגים שנכנסו לתוך ההפרה האנושית ונבלעו בה עד כדי טשטוש צורתם נגאלים מגלות־פיזורם־וטמיעתם ומוחזרים לערפם הראשון, המהותי.

והחוקר מתחיל תוהה עליהם, מברר אותם, ובוחנם לאור ההסתכלות וההבחנה הפילוסופית, עד שיבנה מהם עולם חדש, בכוחותיו עצמו. דרך החקירה הזאת היא להפוך את ה"ברי" המקובל, האומר מעט, ל"שמא" בלתי-מקובל, האומר הרבה, כדי שיהפך, בפרוצס החקירה וההבחנה ל"ברי" חדש. תשובות ישנות ומקובלות מופרכות מעיקרן ונהפכות שאלות, על מנת שתלפט בהן רוח האדם עד שתמצא התשובה המנחת את הדעת והחצובה ממקור-הכרתו-והבנתו העצמי.

פן אנו רואים, בגשתנו לשאלות-יסוד שבהפרה האנושית מתוך פחינה פילוסופית, שמה שידענו עד כה לא היה אלא מקסם, פי באמת לא ידענו דבר, והשאלות הראשונות, הנשאלות מאתנו, כמו: מה הוא ה"אני"? ומה היא הנפש? וכיוצא באלה, מבבללות אותנו ומשמיטות את קרקע הוודאות מתחת לרגלינו.

טורוב החוקר יודע ומרגיש את כל זה ולכאורה הוא הולך בדרך הישר והקשה של החקירה, אבל יש משהו בדרך חקירתו וכתיבתו המרכך את מידת הדין ומגלגל עלינו את מידת הרחמים. ומתוך כך גם מקל את המשא ומנעימו.

"משהו" זה הוא חוש הסופר והאמן שבו, חוש המתנדך שלו. בשעה שהוא פותח במחקר יודע הוא, שעליו לעבור דרך ארוכה ונפתלה, שבה נעבור גם אנחנו, אבל בפתח המחקר הוא מניח את הדעת התוהה בראשי-פרקים מרמזים ומבררים את הענין. פי מה תכליתו בכל זה, אם לא הוראה וחינוך? אם פן, צריכה המשנה להיות סדורה וברורה ומכוונת לתכליתה, אשר לשמה באה לעולם. פבספר-לימוד פן הוא נהג פמאמריו ובמחקריו: בראשם — ראשי-פרקים ובסופם — סיפומים.

ובעצם ההרצאה יש השתלשלות הגיונית וסידור הדרגי, מענין לענין, מפעיה לבעיה, מהנחה למסקנה ומזו להנחה חדשה, המוליכה למסקנה הנובעת ממנה באופן הגיוני ומתעלה.

לא החריפות המברקת והמפתעת היא תכליתו, אלא הבקיאות, המוכיחה והמבססת. הוא מלמד ומסביר, הוא מורה דרך בתוהו לא-דרך, וכדי להנעים את הקריאה, שהיא לימוד, הוא מביא דוגמות

מעניינות מן הספרים הרבים, שהביאם עדים לדבריו, וספר סיפורי-משל המבארים את הענין הקשה באר היטב.

פי תמיד יזכור את הכלל, כלל הדעות והאידיאות, שמהן דלה את מושגיו, וכן את כלל האנשים, שאליהם הוא מתכוון בדבריו.

ובשעת קריאת מחקריו אין הקורא מרגיש כל לחץ וכל מועקה, לא מצד החומר ולא מצד הצורה. אָמנם, אוהב הוא לתת הרבה הערות ומראי-מקומות, וכן להביא דברי אחרים, אבל כל הדברים האלה נשזרים ונרקמים ברקמת ההרצאה השוטפת והנוחה, ואין הקורא מתעייף ואין הדעת מסתבכת בסבך השערות פורחות באויר.

הכל נראה פשוט ואלמנטארי וידוע, כי הדברים נסתנונו דרך מסוננת בהירה של שכל ישר ורגש ישר.

פי יש בו ביסודו משהו וודאי, ראציונאליסטי, שאינו נכפש ואינו נכנע לפני המסתורי והבלתי-מושג. ובמקצוע זה, שהוא מטפל בו, דרוש פוח רב לשמור על כל עמדה וודאית, שכלית, בהירה ומבהירה.

הסודי שבנפש אינו אוהב, פידוע, להתגלות ולהתממש, אבל המיתודה המדעית, הדורשת זכויותיה, אוהבת להסיר כל מעטה-סוד העומד בדרכה. האיזמל הוא הכלי החביב עליה ביותר שאינו מש מתוך ידיה. ואפילו בדת, שהיא טוויה ורקומה מחוטי-משי של סודות-ההוויה ומנימי-סתר של נפש-האדם שאין לה חקר, אפילו בה לא תירא לנגוע ולחדור לנבכיה. רוצה ונכספת היא למצוא את סוד-ה"בראשית" שלה ולגלות את עקבות התהוותה והתגבשותה.

פה מזדמנים יחד הפסיכולוג עם הסוציולוג, האנתרופולוג עם התיאולוג. ושאלות נפש היחיד מתמזגות ומתלכדות בשאלות נפש הכלל. והחברה עצמה, המורפבת ממיליוני יחידים (שכל אחד ואחד הוא עולם בפני עצמו) נעשית גוף אחד, אָדיר-בגבורה, הדורש האָרה והבנה.

ובסבך זה מתהלך טורוב — ואין פחד בלבו. מאמין הוא, כי השכל האנושי, המתעשר בכל יום מן הנסיון והדעת, יכול להכניס אותו, וגם אותנו, בשלום ולהוציאנו בשלום מכל החתחתים האלה. לשם כך הוא בוחר קודם כל ב"שביל הזהב", המרוחק במידה שווה מכל הקצוות והקיצוניות.

במחקרו על "בעיית האישיות" (בספרו "הפסיכולוגיה בימינו", 'א') הוא אומר: "אילו היתה הגבת האדם על רשמי העולם הסובב אותו רגשית בלבד — ר"ל מיוסדת כולה, או כמעט כולה, אך ורק על מזגו הטבעי — פי עתה צדקו אלה, שאינם מאמינים כל עיקר באפשרות החינוך או בערכו (כמו שופנהויאר, למשל); אלמלא היה המזג ניתן מיד הטבע לכל תינוק שנולד, פבן-לוויה לפרוצסים פסיכולוגיים מסויימים, שאינם עשויים לקבל עליהם מרות יתירה — פי עתה היו נוחלים "נצחון" בעלי השיטה ההתנהגותית בפסיכולוגיה (וואטסון וחבריו) ובעלי הפסיכולוגיה האינדיבידואלית (אדלר ובית-מדרשו), אשר יש להם אמונה משותפת באי-המורשתיות של סגולות רוחניות, ולפיכך — ביכולת הבלתי-מוגבלת של החינוך".

בא טורוב ומוכיח פדרכו, ש"האמת נמצאת באיזו נקודה בין שני הקצוות האלה" (וביתר זהירות: "אם פי אולי לאו דוקא באמצע הדרך ממש, במרחק שווה משניהם").

ובדברו ב"בחיר היצורים" (לשאלת היחסים ההדדיים בין היחיד והרבים ובין קיבוצים שונים למיניהם) בשאלת הברירת בין "אמנות לשם אמנות" ובין אמנות לשם תעמולה, הוא אומר גם פה: "האמת היא, כמדומני, בין שתי הקצוות". פי נאמן הוא לשיטתו, ש"כל יצירה אשר מצוי בה קורטוב של אמנות אמיתית, כלומר ארגון הארמוני של חומר היולי (מלים, צלילים, צורות, צבעים, תמריכנין וכו') בצורה נאה, המעוררת רחשי-נפש נעימים (הנאה אסתטית) בלב אדם בן תרבות ומרוממת אותו במידה כל-שהיא למעלה מן המציאות האפורה וטרדותיה היום-יומיות — כל יצירה כזאת הרי היא ממלאה ממילא תפקיד מועיל

ורצוי, בין שהתכוונה ובין שלא התכוונה לכך לכתחילה, ולכן יש לה זכות הקיום”.

דרך זו אינה רק תכסיס מפשר של חוקר הרוצה להתרחק מן הקיצוניות ועושה פשרה בין דעות מתנגדות ומתנצחות, כי אם גם דרך החיים בכלל. זוהי הדרך האמצעית, של הרמב”ם, אשר בה אפשר ללכת, כי היא המאחדת בתוכה את הנטיות השונות, המתפזרות והמתרחקות, של שבילי־דרך רחוקים ומשובשים.

מפונקים ומיוחסים, של המדע הקיצוני והאמנות המשתעשעת, יכולים ללעוג לדרך זו ולקרוא לה דרך גנאי “בינוניות”, אבל אנשים שיש להם יחס בריא וטבעי לדברים ורוצים לתפוס את החיים תפיסה ממשית, אינם מתביישים ב”בינונות” וב”שביל הזהב”.

ובשעה שהוא מטפל בבעיית חיי המשפחה (בספרו הנזכר „הפסיכולוגיה של הציבור”, חלק ב’), הוא זוכר ומזכיר לקוראיו, שפל ענין הנשואים הוא וויתור מאהבה לטובת הזולת ושל הסתגלות מרצון אל סביבה, אשר טובת הרבים קודמת בה לטובת היחיד. ובמאמרו „מן האני אל האנחנו” (לשאלות החינוך החברתי) אינו מתבייש להגיד: „לאשרה של החברה התרבותית שייכים רוב הילדים אל הטיפוס הבינוני, בלי נטיה קיצונית לביטול האינדי־בידואליות שלהם, ובלי נטיה לאנוכיות נפרזה, בלתי־נכנעת”.

והתפקיד העיקרי של בית־הספר הוא — להשלים בין הנטיות האנוכיות של החניך ולהכשירו ככל האפשר להשתתפות מרצון בחיי הכלל.

מטעם זה הוא מתנגד ומבקר קשה את הקנאות וצרות העין, השולטות בחינו הפרטיים והציבוריים. כי אלה מרחיקים את האדם מן האדם ועושים את העולם מדבר, שאי־אפשר לחיות בו. זהו חטא נגד היופי ונגד המוסר כאחד.

היופי דורש התאמה והארמוניה. היופי הוא סוד ההזדווגות של החלקים והשלמת הקרעים. והמוסר דורש אחדות ויושר. המוסר הוא סוד הצלחת החיים החברתיים בעולם הזה. וכשם

שבגופו ובנפשו של היחיד צריכה לשרור הארמוניה פדי שיהיה האדם בריא. טוב ויפה. פן צריכה לשרור הארמוניה של שלום ושל אהדות בגוף החברה האנושית. פדי שתוכל להתקיים ולחיות חיים של יופי.

„היחיד באשרו את החברה מאשר את עצמו“ ו„אין החברה יכולה להתקיים אלא אם כן יש בין חבריה הומוגניות מספיקה“. שתי מימרות אלה של הסוציולוג הצרפתי-היהודי אמיל דורקהיים מוטעמים ומודגשים יפה בדברי טורוב.

פי בהתאמת החלקים הבודדים והיסודות השונים בחיי היחיד ובחיי החברה טמון סוד הצלחת החיים על אדמות.

ד

אבל אפילו „בינוניות“ זו, שעליה ילעגו אמנים גאים, אינה ניתנת לנו על נקלה, פי עד שנזכר להגיע אליה נעבור דרך שבעה מדורי גיהנום. וכן ה„נורמאליות“ (שהקדיש לה טורוב מאמר מיוחד), שאין שום אי-שׁרוח מתפאר בה, ראויה אף היא להפריה יותר מכובדת בעולמנו. פי משני עכריה יארבו לנו שונאים רבים.

למטרות חקירה מעוררת ומאלפת מועילים, כמובן, אנשים בלתי-בינוניים ובלתי-נורמאליים. הם השאור שבעיסה. אבל למטרות חיים יפים וטהורים אינם מועילים ביותר.

אולם אפילו חוקר-הנפש היותר אסתיטי ומוסרי, שתכליתו היחידה היא חיים של יופי, לא יגיע עדיה עד אם יעבור את כל המדורים של אי-בינוניות ואי-נורמאליות. בלא המלחמה הזאת לא יזכה לכיבוש, ובלא היסורים של ההפכים והסתירות לא ידע מה זו שמחת השלמות והאחדות.

ובעולם הזה יש „ברוך השם“ די חומר בלתי-נורמאלי. ודרך האספקלריה של הפסיכולוג נראה לנו כאילו כל העולם יצא מדעתו. הוא רואה ומראה לנו ניצוצי-שגעון, או לכל הפחות סימני-פתולוגיות, על כל צעד ושעל. ה„זרויות“, שהן שם נוח וספרותי לשגעונות, יוזכרו בהליכות יום-יום של רבינו מאתנו בקשר „עם

אכילה ושתייה. תנועה ומנוחה, דיבור ושתיקה, התלבשות והתפשטות, שינה ויקיצה וכו', אלה הם קלקולים קלים שאינם מפריעים בעד מהלך־החיים הרגיל, אבל יש קלקולים רציניים קצת יותר, כמו תנועות מיותרות (לפעמים בצורת עזית בשרירי הפנים), גמגום קל בדיבור, פנים זועפות ביותר, צחוק מתפרץ ללא סיבה מספיקה וכדומה; או שתקנות ודברנות יתירה, ביישנות נפרזה, התגנדרות מיותרת, או שביעת־רצון תדירה, נטיה להתפארות ועוד ועוד..."

אבל גם אלה אינם מסופנים כל־כך.

פי "קשים יותר לחברה, אך לא פתולוגיים בהחלט, הם אנשים מחוסרי־טאקט, צעקנים, נרגנים, מזלזלים בדייקנות, קמצנים ופורנים, נוחים להעלב, נוחים לכעוס, נוחים להגזמה, חרדים תמיד לבריאותם, חשדנים, פקפקנים, שכחנים ועוד ועוד".

אבל אפילו אלה אינם עדיין מן המסופנים ביותר, ועם פל "זרויותיהם" הם נחשבים על הנורמאליים, פי הם הרבים. "למעלה" מזה יש דרגות נוספות, המוליכות אל מחלות־הנפש השונות והקשות ושאת עמקן התהומי אין לשער.

אולם בין הנורמאליות והבלתי־נורמאליות יש הרבה שטחים ועמקים, חריצים ופילוגים, שעין החוקר והרופא תראה בהם הרבה צל וכאב ויגון.

בטפלו בשאלת ה"אני" האנושי, שהוא מלא סתירות והפכים, אוהב טורוב לעמוד על סוד האני המפולג, או הכפול, זה שהוראה לנו באמנות חודרת בסיפורו של רוברט לואיס סטיוונסון: "ד"ר י'קיל ומר הייד". כלומר, האני המתפלג לשנים — אחד של אור ואחד של חושך, אחד של טוב ואחד של רע.

יש איש שהוא נוח ונעים לבריות מחוץ לביתו, אבל בתוך חוג משפחתו הוא נוהג שררה ואכזריות.

או יש אשה המטפלת באהבה רבה בכלבלבה ומענה עינויים קשים את המשרתת שלה.

יש גבור רוח, השש לקראת כל סכנה, ובכל זה הוא מפחד פחד מות מפני שרצים ורמשים.

או יש איש מדע היודע לחתוך באיזמל הניתוח המדעי שלו בתורות ושיטות, אבל יחד עם זה אינו יכול להשתחרר מאמונות תפלות ומנהגי שטות.

וכן יודעים אנו מנהיגי־מדינה, שהם נמנים על חברת צער בעלי־חיים, ואוהבים להתעלל בנתיניהם ולרדת לחייהם.

תהום רובצת לא פעם בין תורתו של אדם גדול ובין חייו. בתורתו ידרוש לנעלה וליפה, לקדוש ולטהור שבחיים; ובמעשיו — יחלל כל קודש וירמוס ברגל גאוה על כל ענוג ועל כל טהור.

האישיות מלאה סתירות וניגודים משום שהיא אורגאניזם פסיכו־פיסי ולא תמיד משלימים ביניהם היסוד הפסיכי והיסוד הפיסי. יש פה מלחמת החומר ברוח; כימיה וביולוגיה משתלבות ומסתבכות יחד וחכמת־המדיצינה עם חכמת הפסיכיאטריה שתיהן מתלבטות במחשפים ומבקשות דרך רפואה.

היחידות של האישיות — אומר תורנדייק — מורגשת מאליה, דרך האינטואיציה, ואי־אפשר לתפוס אותה על־ידי פירוט כל חלקיה וסידורם ההגיוני.

ואיך נתפוס אותה בתור יחידה שלמה? כיצד נשלים בין הסתירות?

על זה יש להשיב: מה שלא יעשה המדע תעשה האמונות. לפיכך הגדילה הספרות לעשות בזה יותר מן החקירה המדעית ולפעמים נהפכה החקירה עצמה לספרות.

ראיה לדבר: הגדול בחוקרי־הנפש של דורנו, זיגמונד פרויד, היה הוא עצמו סופר גדול ובזכות זו נעשה מורה־דרך לסופרים רבים, השותים מבארו, אם גם לא כולם מפירים בזה ולא כולם מודים בתורתו.

הוא פתח פתח לעולמו ולנפשו של האיש דרך „פתרון־החלומות” שלו. ואחד החלומות העמוקים ביותר של הגזע האנושי, שמצא ביטויו בספרות ובאמונות, מצא לו רמז של פתרון בחלום חדש — של תורת פרויד.

ובספרותנו אָנו תופס ניסן טורוב מקום מיוחד — בעבודתו לפתרון חלומות החולמים, המבקשים בנפש האדם את פתרון החידה הגדולה ששמה חיים.

וככל שהוא מתרכז ומתעמק במקצוע המיוחד לו והאהוב עליו, הוא מעביר תחת שבטו את כל הופעות החיים, של החברה והיחיד, ימראה אותם לנו באותו אור פסיכולוגי, המאיר לנו דברים בלתי־מובנים באופן אחר.

כשהוא כותב, למשל, על אחד־העם, הוא מוצא בו תספיך מיוחד, אשר בעטיו לא ניתן תיקון לכמה וכמה שאיפות וחלומות שלו, וביחוד למשאת־נפשו החבויה להוציא ספר על מוסר־היהדות. וב־אנשי־רוח בעולם הזה הוא מראה לנו על הסתירות הנפשיות והניגודים הפנימיים שיש בחייהם של אנשי־רוח, על אי־ההתאמה בין ההלכה והמעשה שלהם, על הקטנות האנושית היום־יומית לעומת גדלות־הרוח שנחצו בה מאת אלהים.

וב־פסיכולוגיה של הקורא העברי יבקש וימצא כמה ביאורים מספירים להליכות זרות ומנהגים קשים ומוקשים שנוהג בהם הקורא העברי הותיק והחביב.

באחת: כל אותן הזריות, שיש באנשים בינוניים ובאנשים גדולים, באנשי־העם ובאנשי־סגולה, הן החומר ביד היוצר הפסיכולוג, הרואה את העולם ואת האדם דרך האספקלריה של הנפש התועה והמתעתעת, המלאה אור וצל של אהבה ושנאה, של תמימות וערמה, של טהרה וטומאה.

בשני ספריו הנזכרים נתן לספרות העברית את פרשת המדע הפסיכולוגי של ימינו על כל גילוייו. כל הזרמים הפסיכולוגיים החדשים — הפסיכואנליטי, ההתנהגותי, התכליתי, התבניתית והאישיותני, וכן בעיית האישיות — הוארו הארה רבה בספר א'. והבעיות היסודיות של הפסיכולוגיה החברתית — התהוות החברה, תורשה וסביבה, המשפחה ובית־הספר, ה־אני הקיבוצי והפסיכו־לוגיה של המונים, פסיכולוגיה לאומית ופתולוגיה לאומית, מיטא־פסיכולוגיה וחכמת הפרצוף — כל אלה השאלות, החודרות לפני

ולפנים של נפש היחיד ונפש הציבור, הוארו הארה מדעית-ספרותית בספר ב'.

הוא עומד על כל הזרמים, השיטות והדעות ומראה לנו את דרכי-זרימתם ושכילי-נפתוליהם. פרויד ואדלר, יונג וואטסון ורבים אחרים עוברים בסך, כל אחד תורתו בפיו ואמתו על דגלו, ואנו מסתכלים בהם, מאזינים לדבריהם, מקשיבים לרחשי-נפשם, ולומדים את תורתם.

ההישג היותר גדול של העולם הוא החברה האנושית, שאחרי שנות אלפים ורבבות התגבשה והיתה למה שהיתה, והיא מקיימת את האדם ואמונתו באלהים, את הטבע ואת התרבות. ורבבות מיליונים של אנשים בעולם. רבות הסתירות ועמוקים הניגודים בין אדם לאדם, בין מעמד למעמד, בין עם לעם — אך כפרפת-סוד ממעל ניתנה לה אמונה אנושית באל אחד ומאחד, המחזיק בזרועותיו את כל העולם.

ואם גם גדולה המלחמה בפנים הנפש של האדם ואם עוד גדולה מזה המלחמה בפנים הנפש של החברה, ואדם מתקומם באדם, ומעמד במעמד ועם בעם, ודם אנשים, נשים ותינוקות נשפך על לא דבר ואש-השנאה בוערת מכל צד — הנה יש משהו משותף לכל, המאחד את הבודדים, המלכד את הנפרדים והמקיים את החברה האנושית, שנוצרה לחיים ולא למות.

ובתוך המבוך הזה מתהלכים אנשים חוזים וחוקרים, חולמי דרור ואהבת אדם, ונושאים אבוקות של אור לאנושות חולה ומפרפרת ביסוריה.

ובראש התהלוכה הגדולה והמאירה הולכים המשוררים, האמנים וחוקרי הנפש. כי הדרך לגאולה עוברת דרך משפך-הסתר של נפש האדם.